

Περίληψη: Τα λογοτεχνικά κείμενα εστιάζουν κυρίως στην αλληλένδετη σχέση ανθρώπου – φύσης, ενώ εμπεριέχουν έναν έμμεσο διδακτικό χαρακτήρα. Η εργασία μας επικεντρώνεται σε τρεις άξονες οι οποίοι άπτονται α) του ρόλου που μπορεί να διαδραματίσει ο δάσκαλος κατά τη διάρκεια της διδακτικής διαδικασίας, β) της προσέγγισης και ανάδειξης της θεματικής των κειμένων της παραπάνω ενότητας, η οποία ενισχύει το μάθημα της περιβαλλοντικής αγωγής και γ) των σημαινόντων που αναδεικνύονται μέσα από την αναγνωστική περιπέτεια και αποτελούν δίαυλο παιδευτικής αγωγής και, κυρίως, την πρόσληψη του ζητούμενου από το ίδιο το παιδί ώστε να επιτευχθεί ο στόχος.

Τα κείμενα καλύπτουν μια αρκετά μεγάλη γκάμα ποικίλων εποχών, τάσεων και ύφους, τα οποία συνομιλούν μεταξύ τους δημιουργικά και αποτυπώνουν το συνεκτικό τους κρίκο : την κυριαρχία του φυσικού στοιχείου και, υπαινικτικά, τη στάση ζωής που οφείλει να έχει ο άνθρωπος απέναντι σ' αυτό, ενώ συνδέουν διαφορετικές Σχολές, ρεύματα και τεχντροπίες.

Μέσα από ένα γοητευτικό ταξίδι στη φύση, καλλιεργούνται αξίες, διδάσκεται ο σεβασμός για τη μάνα-γη, δίνεται έμφαση στην αγάπη για τον γενέθλιο τόπο, ενισχύεται η άμεση συνάφεια της συνέχειας της ζωής της πανίδας και της χλωρίδας και της οικολογικής συμπεριφοράς του ανθρώπου, καταγράφονται κοινωνικές ανησυχίες και διακρίνεται προσπάθεια για πολιτισμική ευαισθητοποίηση.

Οικολογική συνείδηση¹, συμφιλίωση και αρμονία του ανθρώπου με τη Φύση μέσα από την ενότητα Εμείς και η Φύση του Ανθολογίου λογοτεχνικών κειμένων, Με λογισμό και μ' όνειρο της Ε' και Στ' τάξης του Δημοτικού σχολείου.

Λουίζα Χριστοδουλίδου
Λέκτορας
Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Αφιερωμένο στη μνήμη των θυμάτων των πυρκαγιών, τον οδονηρό Αύγουστο του 2007.

«πάρε μαζί σου το παιδί που είδε το φως
κάτω απ' τα φύλλα εκείνου του πλατάνου
και μάθε του να μελετά τα δέντρα.»
Γιώργος Σεφέρης, «12' Αστυάναξ», Μυθιστόρημα.

Επιτακτική αποδεικνύεται ολοένα και περισσότερο η ανάγκη για μύηση και ουσιαστική ευαισθητοποίηση του παιδιού όσον αφορά στην προστασία του φυσικού περιβάλλοντος και διαμόρφωση οικολογικής συνείδησης. Τα πρόσφατα τραγικά γεγονότα δεν αφήνουν περιθώριο για εφησυχασμό ή επιφανειακή αντιμετώπιση των προβλημάτων που αναφέρονται από την αδιάλειπτη καταστροφή του φυσικού περιβάλλοντος. Καλύτερα αποτελέσματα για το ζητούμενο θα υπάρξουν αν το παιδί, πέραν της έμφυτης αγάπης που τρέφει για τη Φύση (φυσιολατρία) και το ζωικό της κόσμο από την προσχολική ηλικία, έχει και ευαισθησία αλλά και τις απαραίτητες γνώσεις, τις όποιες γνώσεις μπορεί και επιβάλλεται να έχει ένα παιδί, γνώσεις που του παρέχει η οικογένεια, η λογοτεχνία για παιδιά, η οποία τα τελευταία χρόνια είναι ιδιαίτερα ευαισθητοποιημένη σ' αυτό τον τομέα και ιδιαίτερα το σχολείο².

Τα κείμενα που επιλέχθηκαν από τη συγγραφική ομάδα και εμπεριέχονται στην ενότητα Εμείς και η Φύση της Ε' και Στ' τάξης του Ανθολογίου του Δημοτικού σχολείου καλύπτουν επαρκώς και με ευαισθησία αυτό τον τομέα αφού πραγματεύονται θέματα που σχετίζονται με τη φύση, τον άμεσο χώρο που μας περιβάλλει αλλά και τον ευρύτερο γεωφυσικό. Τα λογοτεχνικά κείμενα εστιάζουν κυρίως στην αλληλένδετη σχέση ανθρώπου – φύσης, όπως εμφατικά δηλώνει ο τίτλος, και παρουσιάζουν ένα κοινό χαρακτηριστικό που επιπίπτει στη νέα άποψη που φαίνεται να θέλει να προβάλλει το νέο εγχειρίδιο : κανένα από αυτά δεν είναι «επιθετικό», από την άποψη ότι δεν ενέχει θέση υποβολέα, αντίθετα εμπεριέχει έναν έμμεσο και διακριτικό/υπαινικτικό διδακτικό χαρακτήρα. Ως εκ τούτου, το οικολογικό περιεχόμενο και η οικολογική προοπτική που εξεικονίζουν τα αποσπάσματα είναι διακριτά αλλά όχι κραυγαλέα και δε βομβαρδίζουν το παιδί με παραινέσεις του τύπου : «σώστε το περιβάλλον» και προπάντων δεν κινδυνολογούν. Είναι κείμενα που απεικονίζουν την πραγματικότητα χωρίς να τρομάζουν. Τα παιδιά δεν θέλουν κραυγές, θέλουν «παραμύθια και παραβολές γιατί τ' ακούν γλυκότερα»³ γι' αυτό και η λογοτεχνία συνιστά, ενίοτε, έναν αποτελεσματικό τρόπο προσέγγισης τέτοιων θεμάτων, μεταφέροντας αισιόδοξα μηνύματα. Η γοητεία που αποπνέει ένα παραμύθι μπορεί να οδηγήσει σε ασφαλέστερα μονοπάτια για την εξοικείωση του παιδιού με περιβαλλοντικά θέματα απ' ό, τι τα σχολικά βιβλία ή τα βιβλία γνώσεων. Είναι κι αυτός ένας σημαντικός λόγος για τον οποίον επιλέχθηκαν και κείμενα από την Παιδική Λογοτεχνία διότι, με δεδομένη την ποιότητα, η γλώσσα είναι πιο απλή, άρα πιο κατανοητή, ώστε το παιδί να αφομοιώσει καλύτερα το μήνυμα αλλά και να περάσει ομαλά, από το απλό στο σύνθετο, όπως υποστηρίζει, εύστοχα, η συγγραφική ομάδα, στην παρουσίαση των στόχων του σχολικού ανθολογίου. Επί πλέον, η λογοτεχνία για παιδιά «έρχεται να αναπαραστήσει με ακρίβεια τη σύγχρονη πραγματικότητα και να προσφέρει στους μικρούς μαθητές, με τρόπο αρκετά πρώιμο, γνώσεις, εμπειρίες, βιώματα και μηνύματα, που το σχολείο δεν έχει ακόμη κωδικοποιήσει και συστηματοποιήσει.»⁴ Να προσθέσουμε ότι η διδασκαλία ενός ποιήματος ή πεζού δεν περιορίζεται μόνο στη θεματική και το περιεχόμενό του, αλλά δίνει τη δυνατότητα στο παιδί να αναπτύξει κι άλλες δεξιότητες : ζωγραφική, φωτογραφία, μουσική, φαντασία και να γίνει ένας μικρός καλλιτέχνης ή συγγραφέας. Το σημαντικό είναι το παιδί να μπορεί να αναπτύσσει τις δεξιότητές του και μέσα από την εμπειρία του φυσικού κόσμου.

Ο ρόλος του δασκάλου είναι εξαιρετικά σημαντικός : μέσα από νέες προσεγγίσεις και ερμηνείες του

λογοτεχνικού κειμένου όσον αφορά στον τόπο (οι αφηγηματικές τεχνικές που άπτονται του τόπου, του χώρου και οι τεχνικές της περιγραφής είναι ιδιαίτερα χρήσιμες. Η φαινομενολογία του τόπου όπως την ανέπτυξε ο Bachelard και ο Lutwack, μπορούν να συμβάλουν τα μέγιστα και να διευκολύνουν την αναγνωστική διαδικασία). Οι προεκτάσεις, που το ίδιο το κείμενο επιτρέπει στο δάσκαλο να ψυχανεμιστεί και να αναζητήσει, μπορούν να αναδείξουν τους προβληματισμούς που αναφύονται, να τεθούν ενώπιον της τάξης, να διοχετευτούν μηνύματα και να δημιουργηθούν εναύσματα πάνω στο θέμα ώστε να ευαισθητοποιηθούν τα παιδιά, με ουσιαστικό τρόπο, και, κατ' επέκταση να ακολουθήσει εποικοδομητική συζήτηση. Έτσι, ο δάσκαλος συνδέει, μ' αυτό τον τρόπο, αριστοτεχνικά, τη διδασκαλία της λογοτεχνίας με τη μελέτη του περιβάλλοντος, γεγονός που συνάδει με το πνεύμα και τη νέα αντίληψη που διέπει τη διαθεματικότητα στην εκπαίδευση, όπως επιβάλλει το Ενιαίο πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών αφού «το λογοτεχνικό κείμενο, κατά τη διδασκαλία, μπορεί να ιδωθεί πολυπρισματικά και να συμβάλει στην ολόπλευρη διαμόρφωση του μαθητή.» (Κατσίκη-Γκίβαλου, 2005:15) Συνακόλουθα, η πίστη που τρέφει το παιδί στο δάσκαλό του αποτελεί το καλύτερο εχέγγυο για καλύτερη και αποδοτικότερη πρόσληψη των υποχρεώσεων, οι οποίες έχουν και την ηθική τους πλευρά, απέναντι στη φύση που το περιβάλλει. Η ανάδειξη των φυσικών φαινομένων, ευεργετικών ή όχι, αλλά και η εστίαση στις αιτίες που πολλές φορές προκαλούν καταστροφές στο περιβάλλον, απότοκος της εγκληματικής παρέμβασης και των κακών χειρισμών του ανθρώπου, θα οδηγήσει το παιδί στην κατανόηση περιβαλλοντικών προβλημάτων. Θα πρέπει να γνωρίζει ότι σε περίπτωση που η πρωτογενής αιτία διατάραξης της ισορροπίας στη φύση ανάγεται στο ίδιο το σύστημα, συχνά αποκαθίσταται, έστω και σταδιακά. Αν όμως η αιτία έχει βαθύτερες ρίζες και προέρχεται από παρέμβαση του ανθρώπου τότε τα πράγματα περιπλέκονται και είναι πολύ δύσκολο, έως ακατόρθωτο, να αποκατασταθούν. Θα πρέπει, με απλό τρόπο, να αντιληφθεί ότι ο μικρόκοσμος και ο μακρόκοσμος του, κατά συνέπεια το μέλλον της γης μακροπρόθεσμα, εξαρτάται από τη δική του θετική ή αρνητική στάση απέναντι σ' αυτήν και κυρίως να διοχετευτεί το μήνυμα ότι θα πάρει ό, τι δώσει : το φυσικό περιβάλλον το αφορά άμεσα και έχει κι αυτό ευθύνη και μερίδιο στα όποια προβλήματα, μικρά ή μεγάλα. Επιπλέον, η αγάπη προς τη φύση δεν αποτελεί ένα κούφιο συναισθημα, ούτε είναι μονόδρομος αλλά είναι σχέση που οικοδομείται και επιβάλλεται να είναι αμφίδρομη. Η ενότητα του Ανθολογίου που άπτεται του φυσικού περιβάλλοντος και η οποία τέθηκε, emphaticά, επικεφαλής του εγχειριδίου, προβάλλοντας με αυτό τον τρόπο την αξία και την αναγκαιότητα ύπαρξής της, αναπτύσσει μια δυναμική η οποία προβάλλει όχι μόνο τη λογοτεχνία⁵ η οποία είναι διευρυμένη πλέον στο πρόγραμμα σπουδών της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, με καταξιωμένα έργα, για να «χαρίζει στον αναγνώστη αισθητική απόλαυση»⁶ αλλά, μαζί και πέρα απ' αυτή, έναν οικολογικό προβληματισμό. Η επίδραση των εικόνων της φύσης στην ψυχή του παιδιού, μέσα από τη λογοτεχνική τους καταγραφή, δημιουργεί αισθητική συγκίνηση, η οποία κατάλληλα επεξεργασμένη μπορεί να οδηγήσει σε θαυμαστά αποτελέσματα και να αποτελέσει διάυλο παιδευτικής αγωγής. Η οικολογική ευαισθητοποίηση στην οποία στοχεύουν οι λογοτέχνες και γενικότερα η αγάπη για τη φύση είναι στοιχεία που διαπνέουν τα αντιπροσωπευτικά λογοτεχνικά κείμενα. Η ενίσχυση της αναγνωστικής περιπέτειας με ένα θέμα πάντα επίκαιρο αλλά και διαχρονικό ταυτόχρονα, ασκεί τα παιδιά να ανοίξουν τους ορίζοντες της φαντασίας τους, να αυτενεργήσουν ώστε να δημιουργήσουν, να γίνουν φορείς οικολογικού πολιτισμού και να συμβάλουν στο καλό και αγαθό.

Τα κείμενα καλύπτουν μια αρκετά μεγάλη γκάμα ποικίλων εποχών, τάσεων και ύφους. Έτσι οι Βάρναλης, Βενέζης, Ελύτης, Κόντογλου, Λασκαράτος, Λόντον, Μπόντης, Τσου Τσεν Πάι, Παλαμάς, Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος, Ρίτσος και Χωρεάνθη συνομιλούν μεταξύ τους δημιουργικά και συνθέτουν ένα αλληλοσυμπληρούμενο παζλ, αποτυπώνοντας το συνεκτικό τους κρικό : την κυριαρχία του φυσικού στοιχείου, ενώ συνδέουν διαφορετικές Σχολές, ρεύματα και τεχντροπιές, της Νεοελληνικής, κυρίως, Γραμματείας. Τα κείμενα είναι παρμένα από την ελληνική (τα περισσότερα) αλλά και την ξένη λογοτεχνία και καλύπτουν τα βασικά είδη του λόγου: ποίηση, πεζό και δοκίμιο. Τα γραμματειακά είδη, αυτά της ποίησης και της πεζογραφίας, είναι ισομερώς κατανεμημένα : καταγράφονται έξι ποιήματα και έξι πεζά ανάμεσα στα οποία ένα κείμενο δοκιμιακού χαρακτήρα κι ένα διήγημα:

Φώτης Κόντογλου, Ο αστρολάβος, σσ. 13-15.
 Οδυσσεάς Ελύτης, Ο ήλιος ο ηλιότορας, σσ. 16-17.
 Κωστής Παλαμάς, Στον κήπο, σσ. 18-19.
 Κώστας Βάρναλης, Να σ' αγναντεύω θάλασσα, σσ. 20-21.
 Γιάννης Ρίτσος, Τραγουδάκια του Φωτούλη, σσ. 22-23.
 Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος, Η πολιτεία της λίμνης, σσ. 24-26.
 Ανδρέας Λασκαράτος, Στο Καλοκαίρι, σσ. 27-28.
 Τσου Τσεν Πάι (Κίνα 9ος αιώνας), Ο σκαντζόχοιρος, σ. 29
 Γιώργος Μπόντης, Ο ασημένιος δρόμος, σσ. 30-33.
 Ελένη Χωρεάνθη, Η Ασπρούδα, σσ. 34-36.
 Ηλίας Βενέζης, Η Χιονάτη της Πάρνηθας, σσ. 37-39.
 Τζακ Λόντον, Ένας σκύλος σωτήρας, σσ. 40-42.

Μέσα από τα παραπάνω κείμενα, προσαρμοσμένα άλλωστε, στην ηλικία και την αντίληψη των παιδιών της Ε' και ΣΤ' τάξης Δημοτικού, πραγματοποιείται ένα γοητευτικό ταξίδι στη φύση, όπου πρωτεύοντα ρόλο έχει η χλωρίδα και δευτερεύοντα η πανίδα, με έντονη την παρουσία και του υδάτινου στοιχείου. Οι μεταμορφώσεις της φύσης ανάλογα με τις εποχές, οι εικόνες του ελληνικού τοπίου και της ελληνικής ενδοχώρας αλλά και της ξένης, της Αλάσκας εν προκειμένω, οι οποίες διατρέχουν τα κείμενα, αναδεικνύουν το φυσικό χώρο που μας περιβάλλει : τα βουνά, τη θάλασσα, τα ποτάμια, τις λίμνες. Ειδικότερα τα λογοτεχνήματα εστιάζουν σε άξονες που αφορούν :

- στη φύση ως τοπίο και αισθητική απόλαυση
- τη φύση ως ένασμα για τη γνωριμία του τόπου
- τη φύση ως σημαντικό στοιχείο της συνέχισης της ζωής στον πλανήτη γη
- τη φύση ως καταφυγή, ως σύμμαχο και συνοδοιπόρο του ανθρώπου
- τη φύση ως απεικασμα της κοινωνίας που ζούμε
- τη φύση ως μητέρα – γη, πηγή ζωής που αποτελεί αιτία σύνδεσης και εξάρτησης του ανθρώπου με /από αυτήν, για την επιβίωσή του.

(Φώτης Κόντογλου, Ο αστρολάβος) : Διδάσκεται ο σεβασμός για τη γη. Περιγράφεται η ομορφιά του Κόσμου : η γη, η θάλασσα με τα ψάρια, οι λίμνες, τα βουνά, ο ουρανός, τ' αστέρια, όλη η πλάση. Τονίζεται η σημασία που έδιναν οι αρχαίοι στον Κόσμο «που θα πει στολίδι, μια ιδιαίτερα Κόσμο είπανε όσα βρίσκουνται απάνου στη Γης και τη στολίζουν σα να 'ναι το πλουμισμένο ρούχο της». Υπαινίσσεται τη ζοφερή μελλοντική εικόνα της γης μια και «οι πολλοί άνθρωποι δεν κάθονται να στοχαστούνε ποτέ καλά τούτον τον κόσμο που μας τριγυρίζει κι απορώ πως μπορούνε και ζούνε.»⁷

(Οδυσσεάς Ελύτης, Ο ήλιος ο ηλιάτορας) : Δίνεται έμφαση στην αγάπη για το γενέθλιο τόπο μέσα από την πραγματοποίηση μιας περιδιάβασης σε ελληνικούς τόπους, νησιά και πόλεις, τόπους θαλασσινούς και στεριανούς, ενώ αναδεικνύεται το προσφιλές μοτίβο του Ελύτη : ο ήλιος. Προβάλλονται τοπία με ελληνικό χρώμα, το φως του Αιγαίου, το λευκό χρώμα των σπιτιών στα νησιά. Αναδεικνύονται βασικά προϊόντα της μάνας γης, της ελληνικής γης, της Μεσογείου: αμπέλια, ελιές, παραπέμποντας, με αυτό τον τρόπο, στον κόπο και το μόχθο του αγροτικού κόσμου, προκαλώντας, παράλληλα και κοινωνικά ερεθίσματα.

(Κωστής Παλαμάς, [Στον κήπο]) : Φυσιολατρικό ποίημα με χαρούμενες εικόνες. Είναι ένας ύμνος στα άνθη. Ο ποιητής δίνει στα λουλούδια φωνή, μάτια και συναίσθημα. Διακρίνεται μια παρωχημένη ρομαντική διάθεση η οποία όμως με το εύρημα της προσωποποίησης των λουλουδιών δίνει μια άλλη διάσταση και επιτρέπει συνειρμούς ώστε να ευαισθητοποιηθεί το παιδί απέναντι στο λουλούδι το οποίο ενώ, θεωρητικά, είναι ένας οργανισμός, χωρίς λαλιά και συναίσθημα, του αποδίδονται συμβατικές ιδιότητες ενός ζωντανού όντος που στοχάζεται και του οποίου η συνέχεια έχει άμεση συνάφεια με την οικολογική συμπεριφορά του ανθρώπου.

(Κώστας Βάρναλης, [Να σ' αγναντεύω θάλασσα]) : Απόσπασμα από τον «Πρόλογο» της ποιητικής σύνθεσης Το φως που καίει. Κυριαρχεί η παρουσία του υδάτινου στοιχείου το οποίο ενισχύεται από τη λεκτική διατύπωση λέξεων που παραπέμπουν σε θαλασσινό τοπίο : νησάκια, κάβοι, ακρογιαλία, γάρβι, καράβι. Εναλλαγές εικόνων: από τη μια, η ήρεμη καταγάληνη θάλασσα με τους θησαυρούς της που την αγναντεύει κανείς από το ψηλό βουνό, από την άλλη, χειμωνιάτικο τοπίο με σύννεφα και ξαφνική νεροποντή. Μέσα από τις φαινομενικά ειδυλλιακές εικόνες του αποσπάσματος, ανιχνεύονται ο «αγωνιστικός παλμός και το κοινωνικό περιεχόμενο των ιδεών του».

(Γιάννης Ρίτσος, [Τραγουδάκια του Φωτούλη]) : Χαρούμενα ποιημάτια, με ρυθμό, κατάλληλα για μελοποίηση και ωραίες παιδικές εικόνες, κατάλληλες για ζωγραφική αποτύπωση. Παρελαύνουν όλα τα πουλιά και τα ζώα που γνωρίζουν τα παιδιά. Ο ποιητής κινείται μέσα σε ένα πλαίσιο καλοκαιρινό (τζιτζικια) αλλά και φθινοπωρινό (εικόνες από αμπελώνια : τρύγος, τρυγητές, σταφύλια μέσα σε καλάθια, δημιουργώντας ένα ονικό περιβάλλον). Η εικονοποιία και η σκηνοθεσία είναι αυτή του εξωτερικού χώρου του αμπελιού και της υπαίθρου, γενικότερα.

(Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος, Η πολιτεία της λίμνης) : Δυνατές μαγικές εικόνες με το τοπίο της λίμνης να κυριαρχεί η οποία, πέραν της θέας που προσφέρει, δίνει απλόχερα και τον πλούτο της στους ψαράδες-κατοίκους, χωριουδάκια σκαρφαλωμένα στα γραφικά βουνά, θάλασσα (ορεινό και θαλασσινό τοπίο), πλούσια βλάστηση, ψηλά δέντρα, λόφοι, γλάστρες με λουλούδια, ανθισμένοι κήποι, ένα μαγευτικό ανοιξιάτικο τοπίο. Η ομορφιά του τοπίου συνάδει με την αρμονία και είναι ένας από τους σημαντικούς στόχους του συγγραφέα. Ένας αδιόρατος υπαινιγμός για «τους νέους ρυθμούς που εισχωρούν σιγά σιγά στην πολιτεία.» Εμφανής η προσπάθεια για πολιτισμική ευαισθητοποίηση.

(Ανδρέας Λασκαράτος, Στο Καλοκαίρι) : Αποστροφή / απέχθεια προς το Καλοκαίρι και εξύμνηση του Χειμώνα. Με σατιρικό τόνο και ύφος αναδεικνύονται τα μειονεκτήματα και οι δυσάρεστες στιγμές του καλοκαιριού, μιας εποχής, κατά τα άλλα, αγαπημένης για τα παιδιά. Η επιλογή του ποιήματος αποδεικνύεται σημαντική διότι, παρόλο που, στην εποχή που γράφτηκε, τίποτε δεν προμηνούσε τις σημερινές καταστροφικές συνέπειες της αλόγιστης έκθεσης στον ήλιο, λόγω της τρύπας του όζοντος, η προσέγγιση του ποιητή εκλαμβάνεται ως ένας προάγγελος για το τι θα επακολουθούσε. Αφορμή για συζήτηση για τις ευεργετικές και, κυρίως, τις ολέθριες ιδιότητες του ήλιου αλλά και τις συνέπειες της ανομβρίας.

(Τσου Τσεν Πάι (Κίνα 9ος αιώνας), Ο σκαντζόχοιρος) : Μέσα από τους απλούς και «στιγματίους» στίχους του κινέζικου ποιήματος, μπορεί να διαμορφωθεί οικολογική συνείδηση και να διέλθει το μήνυμα ότι ό,τι υπάρχει στη γη είναι χρήσιμο και ωφέλιμο. Η επιτυχημένη παρομοίωση, ανάμεσα στο συμπαθητικό ζωάκι και την πελώρια της μοδίστρας, θα μπορούσε να οδηγήσει στο συμπέρασμα ότι ακόμη και το πιο μικρό πλάσμα της φύσης δεν το περιφρονούμε, ούτε το αφηρούμε. Εδώ παίζει η ρήση : «Ο Θεός εν σοφία εποίησεν», ενώ υπαγορεύεται έμμεσα ο σεβασμός των παιδιών απέναντι σε ό, τι, φαινομενικά, είναι ταπεινό.

(Γιώργος Μπόντης, [Ο ασημένιος δρόμος], Λαμπερά αγκάθια) : Ένας μικρός σκαντζόχοιρος αναλαμβάνει μια μεγάλη αποστολή : να ταξιδέψει μέχρι την πόλη ώστε να γνωρίσει τον τρομερό κόσμο των ανθρώπων και να επιχειρήσει να τους μεταπείσει ώστε να μην προχωρήσουν στην καταστροφή του δάσους που αποτελεί το χώρο διαβίωσης τόσο του ίδιου όσο και εκατομμυρίων άλλων ζώων. Αναζητεί τρόπους επικοινωνίας με τον άνθρωπο μια και αυτοί δεν μιλάνε τη γλώσσα των ζώων. Θα θελήσει να απευθυνθεί στη γάτα πιστεύοντας ότι αυτή, αφού κατόρθωσε να συμβιώσει αρμονικά με τον άνθρωπο, κάτι θα ξέρει παραπάνω ώστε να τον βοηθήσει να βρει διεξόδους. Τρυφερό κείμενο με μια νότα χιουμοριστική η οποία προκαλείται από τις ηχητικές παρεμβάσεις των βατράχων. Πέραν του μηνύματος που περνά, έτσι κι αλλιώς, ο συγγραφέας για τη σημασία της διατήρησης ενός δάσους, ένα διδάγμα συγκεκριμενοποιείται : η γοητεία και το νόημα που έχει η αναζήτηση και, κατ' επέκταση, ο αγώνας για την κατάκτηση του στόχου.

(Ελένη Χωρεάνθη, Η Ασπρούδα) : Μέσα από την κεντρική ιδέα, «η φύση τα έδινε σε όλους ίσα!», το τρυφερό γλυκόπικρο παραμύθι με το πουνάρι, την Ασπρούδα, να πρωταγωνιστεί, ανακαλεί τις ευλογημένες εποχές που τα παιδιά είχαν τη τύχη και τη χαρά να παίζουν, ανέμελα και χωρίς κινδύνους, στην υπαίθρο, «ανάμεσα στα δέντρα και τα ζωντανά» πριν μπει η τεχνολογία στη ζωή τους και αρχίσουν να χάνουν την αθωότητά τους. Οι πόλεμοι, οι καταστροφές και η αστυφιλία έφεραν τα πάντα κάτω, ζήμωσαν ανεπανόρθωτα και ρήμαξαν τα χωριά. Ακόμα κι όμως όταν όλα αλλάζουν και η υπαίθρος ερημώνεται, η Ασπρούδα παραμένει ακλόνητη και σταθερή στον τόπο της, να «αντιμάχεται την ερημιά».

(Ηλίας Βενέζης, Η Χιονάτη της Πάρνηθας.) : Η εισαγωγή στο διήγημα του Ηλία Βενέζη δίνει και το στίγμα του περιεχομένου του αλλά και το μήνυμα που επιθυμεί ο συγγραφέας να περάσει και είναι σαφές, αφού «δείχνει τη στενή σχέση ανθρώπου και φύσης, αποκαλύπτει την ανάγκη της συμφιλίωσής μας σήμερα με το φυσικό περιβάλλον, με τα φυσικά φαινόμενα, με τους ζωντανούς οργανισμούς που ζούνε μέσα σ' αυτό.» Ό, τι αποτελεί αυτό που ονομάζουμε φυσικό περιβάλλον θεωρείται και είναι αρωγός του ανθρώπου αφού φαίνεται ξεκάθαρα ότι η γη είναι πηγή ζωής για τον άνθρωπο, αναδεικνύοντας τη θετική πλευρά ενός δούνα και λαβείν. Συμβάλλει όχι μόνο στο να εξασφαλίζει στον άνθρωπο απαραίτητα αγαθά με την καλλιέργεια της γης αλλά και σε μια ποιοτικότερη ζωή. Το εύρημα της προσωποποίησης του ελαφιού, το οποίο του επιτρέπει να συμπεριφέρεται ως δρων πρόσωπο, και η συνομιλία ανάμεσα σ' αυτό και τη μικρή Άννα φέρνει στην επιφάνεια ήχους, χρώματα, αναδίδει μυρωδιές και αποκαλύπτει έναν κόσμο που είναι ζωντανός, δρα και κινείται μέσα στο δάσος. Με συνειρμούς, το παιδί οδηγείται στην αντίληψη ότι ο άνθρωπος που καλλιεργεί τη γη, κοπιάζει πολύ καθημερινά. Παράλληλα, δείχνει, με τρυφερό τρόπο, το σεβασμό που τρέφει το ζώο στον άνθρωπο όταν αντιλαμβάνεται την προσφορά του στη φύση και, κατ' επέκταση, στη ζωή, γεγονός που αποδεικνύει περίτρανα ότι ο κόσμος των ανθρώπων και των ζώων μπορεί να συνυπάρξει αρμονικά, αν ο ένας σέβεται την ύπαρξη του άλλου.

(Τζακ Λόντον, [Ένας σκύλος σωτήρας], Το κάλεσμα της άγριας φύσης) : Στην εισαγωγή του αποσπάσματος καταγράφεται η επιθυμία του Μπακ, του σκύλου ενός χρυσοθήρα για επιστροφή στην πρωτόγονή του κατάσταση, στην άγρια φύση. Έντονα συναισθήματα διατρέχουν το κείμενο, μέσα από ένα συγκινητικό περιστατικό που διαδραματίζεται στον ποταμό, με επικίνδυνους καταρράχτες, κάπου στην Αλάσκα. Πέραν της ομορφιάς που αναδεικνύεται μέσα από τις έντονες περιγραφές και οι οποίες κόβουν την ανάσα, αναδεικνύεται, για άλλη μια φορά, η πίστη, η αφοσίωση και η αυταπάρνηση του σκύλου στο αφεντικό του, χωρίς να λογαριάζει τη ζωή του.

Μέσα από τα λογοτεχνικά κείμενα και την ανίχνευση στοιχείων περιβαλλοντικής αγωγής της οποίας, όπως είδαμε, σπέρματα υπάρχουν σε όλα τα κείμενα της ενότητας, φανερά ή κρυπτικά, επιχειρείται η μύηση του παιδιού στο χώρο που το περιβάλλει με απώτερο στόχο να συνειδητοποιήσει την αλληλεξάρτηση φύσης και ανθρώπου αφού το φυσικό περιβάλλον επιδρά στην ψυχή του, αφενός, και αφετέρου, να οδηγηθεί στη διαπίστωση ότι η μη προστασία της φύσης συνεπάγεται και εξόντωση του ανθρώπου. Είναι σημαντικό να αντιληφθεί το παιδί ότι τόσο η διαιώνιση όσο και η βελτίωση της ζωής του διασφαλίζεται μέσα από τη συμπιλώσή του με το φυσικό περιβάλλον : το φυτικό, το ζωικό και το υδάτινο. Η σωστή λειτουργία του κύκλου της ζωής είναι συνέπεια της αφομοίωσης της πρωταρχικής ανάγκης για προστασία του οικοσυστήματος, άρα της περιβαλλοντικής του στάσης. Να αντιληφθεί το παιδί ότι η φύση είναι φίλος και όχι εχθρός φτάνει να σέβεται τους νόμους που τη διέπουν και να έχει απέναντι σ' αυτή μια σταθερή στάση ζωής. Να συνειδητοποιήσει ότι μπορεί κι αυτό να συμβάλει στη συντήρηση/διατήρηση και, κατ' επέκταση, στη διαίωση της χλωρίδας και της πανίδας που συναποτελούν το φυσικό περιβάλλον και να διαμορφώσει οικολογική συνείδηση : ό,τι υπάρχει στη γη είναι χρήσιμο και ωφέλιμο και το προστατεύουμε. Η ενότητα αυτή αποτελεί μια εξαιρετική αφορμή, έμμεσης διαπαιδαγώγησης, ώστε να προταθούν διέξοδοι αντιμετώπισης, τρόποι επέμβασης, διαχείρισης του φυσικού περιβάλλοντος και λύσεις, ενώ ενισχύει με θετικό τρόπο το καθαυτό ξεχωριστό μάθημα που πραγματεύεται περιβαλλοντικά θέματα. Επί πλέον, καλλιεργεί στο παιδί αξίες και όμορφα συναισθήματα : ευαισθησία, έμπρακτο ενδιαφέρον για το περιβάλλον, διάθεση για προσφορά και αγωνιστικότητα.

Στην πλειοψηφία τους, τα λογοτεχνικά κείμενα ξεπερνούν την παρωχημένη ρομαντική ενατένιση του θέματος παλαιότερων εποχών μια και είναι προσαρμοσμένα στην αντίληψη της σύγχρονης πραγματικότητας, μέσα από «βιωματική απόλαυση⁸». Η στείρα υμνολογία και τα δοξαστικά της φύσης δίνουν τη θέση τους σε μια πιο σύνθετη και ουσιαστική σημειολογία που καλεί το μαθητή να την αποκρυπτογραφήσει με τη βοήθεια του δασκάλου.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

¹Η παρούσα εργασία γράφεται κάτω από δύσκολες συνθήκες, λόγω των πυρκαγιών που έπληξαν την Ελλάδα. Όταν είχα καταλήξει σ' αυτό το θέμα δεν είχα διανοηθεί ούτε αυτή τη συγκυρία ούτε τις απίστευτα τραγικές συνέπειες, σε επίπεδο ανθρώπινου δυναμικού και φυσικού περιβάλλοντος.

²«Έγινε πεποιθήσει πια πως πρέπει να καλλιεργείται ο σεβασμός προς τη Φύση στη νηπιακή και παιδική ηλικία. Τότε που δημιουργείται ο ιδεολογικός και αξιολογικός κόσμος του παιδιού, που προσδιορίζει και τα γενικά πλαίσια της μελλοντικής δράσης του.» (Αναγνωστόπουλος, 1999 : 83)

³Σεφέρης Γιώργος, «Τελευταίος Σταθμός», Ημερολόγιο καταστρώματος Β'.

⁴Με λογισμό και μ' όνειρο, Ανθολόγιο Λογοτεχνικών κειμένων Ε' και Στ' τάξη Δημοτικού. Οδηγίες για το δάσκαλο, ΟΕΔΒ, σσ. 3-4.

⁵Για τις προδιαγραφές και το σχεδιασμό του νέου Ανθολογίου [1999], που υπαγορεύτηκαν από την αναγκαιότητα ανανέωσης του παλιού Ανθολογίου αλλά και την οπτική και το στόχο του Π. Ι. που υλοποίησε η συγγραφική ομάδα, πρβ. Τζαφεροπούλου, 2003 : 297-304.

⁶Από την εισαγωγή στο Ανθολόγιο, Με λογισμό και μ' όνειρο, Ανθολόγιο Λογοτεχνικών κειμένων Ε' και Στ' τάξη Δημοτικού, ΟΕΔΒ, σ. 9.

⁷Φώτης Κόντογλου, Ο αστρολάβος, σ. 13.

⁸Με λογισμό και μ' όνειρο. Ανθολόγιο Λογοτεχνικών κειμένων Ε' και Στ' τάξη Δημοτικού. Οδηγίες για το δάσκαλο, ΟΕΔΒ, σ. 9.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αναγνωστόπουλος, Β. Δ. (1999). «3. Το φυσικό περιβάλλον» στο Τάσεις και εξελίξεις της παιδικής λογοτεχνίας, Αθήνα, Οι εκδόσεις των φίλων, σσ. 82-84.

Αναγνωστοπούλου, Δ. (1990). «Το μάθημα της λογοτεχνίας : χώρος δημιουργικότητας, χώρος απόλαυσης», Διαδρομές, 19, σσ. 184-186.

Αποστολίδου, Β. (2004). «Η λογοτεχνία στο δημοτικό σχολείο: θεμελίωση της σχέσης του παιδιού με την ανάγνωση και το βιβλίο» στο Β. Αποστολίδου, Β. Καπλάνη, Ε. Χοντολίδου (επιμ.), διαβάζοντας λογοτεχνία στο σχολείο..., Αθήνα, Τυπωθήτω, σσ. 69-78.

Γιαννικοπούλου, Α. (2005). «Λογοτεχνία και Φυσικές επιστήμες στην Προσχολική Εκπαίδευση. Θεωρητικές αναζητήσεις και πρακτικές εφαρμογές» στο Τζ. Καλογήρου-Κ. Λαλαγιάννη (επιμ.), Η Λογοτεχνία στο σχολείο, Τυπωθήτω, Αθήνα, σσ. 329-352.

Καλογήρου, Τ. (1999). Τέρψεις και ημέρες ανάγνωσης, Αθήνα, ΙΜΠ.

Καλογήρου, Τ. (2005). «Ανάμεσα στ' αστέρια. Μεγάλοι συγγραφείς, μικροί αναγνώστες: Λογοτεχνική θεωρία και διδακτική πράξη» στο Κ. Μπαλάσκας, Κ. Αγγελάκος (επιμ.), Γλώσσα και Λογοτεχνία, Αθήνα, Μεταίχμιο, σσ. 111-130.

Κατσίκη-Γκίβαλου Α. (2005). «Η θέση της λογοτεχνίας στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Ζητήματα και προοπτικές της διδακτικής της» στο Τζ. Καλογήρου-Κ. Λαλαγιάννη (επιμ.), Η λογοτεχνία στο σχολείο, Αθήνα, Τυπωθήτω, σσ. 11-25.

Λαλαγιάννη Κική (2005). «Η λογοτεχνία από μετάφραση στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Στάσεις και απόψεις εκπαιδευτικών» στο Τζ. Καλογήρου-Κ. Λαλαγιάννη (επιμ.), Η λογοτεχνία στο σχολείο, Αθήνα, Τυπωθήτω, σσ. 269-281.

Παπαδάτος, Γιάννης (1993). «'Οικο' -δάσος και ελληνική παιδική λογοτεχνία», Διαβάζω, 325, σσ. 97-104.

Παπαδάτος, Γιάννης (1993). «Η Οικολογία στην ελληνική παιδική Λογοτεχνία», στο Άντα Κατσίκη-Γκίβαλου (επιμ.), Παιδική Λογοτεχνία, Θεωρία και πράξη, α' τόμος, Αθήνα, Καστανιώτης, σσ. 103-118.

Παπαρούση Μαρίτα (2005). «Στοιχεία λογοτεχνικής θεωρίας και εκπαιδευτικής πράξης: ζητήματα ετερότητας στα Ανθολόγια της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης» στο Τζ. Καλογήρου-Κ. Λαλαγιάννη (επιμ.), Η λογοτεχνία στο σχολείο, Αθήνα, Τυπωθήτω, σσ. 283-297.

Πέτροβιτς-Ανδροσοπούλου, Λότη (1993). «Παιδική Λογοτεχνία και Οικολογία», Διαδρομές, 30, σσ. 141-144.

Πορτελάνος, Σταμάτης (2005). «Η θρησκευτική αγωγή και διδακτική για το Περιβάλλον. Μια διαθεματική προσέγγιση στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση», Νέα Παιδεία, 114, σσ. 85-98.

Σάρρας, Σπύρος (1993). «Πρώτη ευαισθητοποίηση για το περιβάλλον από το 'Γλώσσα μου' της Α' Δημοτικού», Διαβάζω, 325, σσ. 88-90.

Σπανός, Ι. Γιώργος (1993). «Περιβαλλοντική Εκπαίδευση: το πρόβλημα, το αίτημα και η διδακτική», Διαβάζω, 325, σσ. 74-75.

Τζαφεροπούλου, Μ. (2003). «'Με λογισμό και μ' όνειρο': Το νέο Ανθολόγιο Λογοτεχνικών κειμένων για την Ε' και την Στ' Δημοτικού», Φιλολογος, 112, σσ. 297-304.

Χοντολίδου, Ελένη (2004). «Β' τάξη περιβάλλον : φυσικό και ανθρωπογενές, πολιτισμικό και κοινωνικό» στο Β. Αποστολίδου - Β. Καπλάνη - Ε. Χοντολίδου (επιμ.), Διαβάζοντας λογοτεχνία στο σχολείο..., Αθήνα, Τυπωθήτω, σσ. 89-97.

Χοντολίδου Ελένη (2004). «Περιβάλλον: φυσικό και ανθρωπογενές» στο Β. Αποστολίδου, Β. Καπλάνη, Ε. Χοντολίδου (επιμ.), διαβάζοντας λογοτεχνία στο σχολείο... Αθήνα, Τυπωθήτω, σσ. 89-97.

Ψαριώτης, Θεόδωρος (2000). «Η συμβολή του Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη εις την μελέτη της χλωρίδος της νήσου Σκιάθου» στο Η κοινωνική διάσταση του έργου του Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη, Πρακτικά διεθνούς συνεδρίου (Βόλος, Μάιος 1998), Αθήνα, Οδυσσέας, σσ. 371-383.